

PASTEVEČTÍ PSI

Praktická příručka pro chovatele ovcí a koz

Robin Rigg

Hnutí DUHA
místní skupina Olomouc

Správně vychovaní pasteveční psi dokážou před útoky šelem ochránit i velká stáda ovcí včetně jehňat, aniž by je zraňovali.

PASTEVEČTÍ PSI

Praktická příručka pro chovatele ovcí a koz

Robin Rigg

„Mal bača psa Bodríka, ktorý mu už od rokov čujno varoval ovce, ako vo dne, tak i v noci, že vlk ani zblížitiť sa nesmel ku košiaru.“

Ze slovenské lidové pohádky „Starý Bodrík a vlk“,
Pavol Dobšínský (1828–1885)

Hnutí DUHA
místní skupina Olomouc

Olomouc, 2010

Vydalo Hnutí DUHA Olomouc, 2010

Autor textu: Robin Rigg

Překlad: Jan Hokeš, Jan Bílek

Jazykové úpravy: Kateřina Ulmanová

Doplňující texty: Dana Bartošová (Náhrada škod), Miroslav Kutal (Případová studie – Beskydy)

Fotografie: Robin Rigg (není-li uvedeno jinak)

Titulní stránka: vlevo – šarplaninský pastevecký pes pomáhá chovatelům ovcí například v CHKO Beskydy (více na str. 23; foto: Dana Bartošová); vpravo nahoře – kříženec kavkazského pasteveckého psa (Gruzie); vpravo dole – slovenský čuvač (Slovensko).

ISBN: 978-80-904530-0-5

Podpořeno grantem z Islandu, Lichtenštejska a Norska v rámci Finančního mechanismu EHP a Norského finančního mechanismu prostřednictvím Nadace rozvoje občanské společnosti. Publikace byla vytvořena také za finanční podpory MŽP a SFŽP.

Ministerstvo životního prostředí

STÁTNÍ FOND
ŽIVOTNÍHO PROSTŘEDÍ
ČESKÉ REPUBLIKY

Obsah	
Předmluva	5
Úvod	6
<i>Co je vlastně pastevecký pes?</i>	6
<i>Jaké má vlastnosti?</i>	6
<i>Kde mohou být pastevečtí psi užiteční?</i>	7
<i>Jaké jsou jejich přednosti?</i>	8
<i>A jaká jsou omezení či nevýhody?</i>	9
Začínáme	10
<i>Kdy začít</i>	10
<i>Jak si vybrat štěně</i>	10
<i>Ne všichni psi jsou vhodní</i>	11
<i>Kolik psů je třeba?</i>	12
<i>Jaké pohlaví?</i>	12
Výchova a výcvik	13
<i>Cíle</i>	13
<i>Klíčové vlastnosti</i>	13
<i>Příprava</i>	13
<i>Sbližování psa se stádem</i>	14
<i>Hlavní kroky</i>	14
<i>Jak řešit běžné problémy</i>	17
Případové studie	20
<i>Karpaty</i>	20
<i>Alpy</i>	22
<i>Beskydy</i>	23
Jak dále snižovat ztráty	24
Náhrady škod způsobených velkými šelmami	27
Další zdroje	31
<i>Webové stránky</i>	31
<i>Literatura</i>	33
Přílohy	
<i>Příloha 1: Rejstřík známých plemen</i>	I
<i>Příloha 2: Vybraná plemena využívaná ve střední Evropě</i>	III

Předmluva

Když se před tisíciroky let člověku podařilo domestikovat první zvířata, konflikt s predátory byl jen otázkou času. Lidé se museli naučit svá stáda chránit – s úspěchem začali využívat zejména pastevecké psy. Jejich nasazení poskytuje ochranu hospodářským zvířatům a současně nevyžaduje zabití šelmy, je tedy zvláště vhodné dnes, kdy jsou velké šelmy – vlci, ryši a medvědi – v Evropě chráněné. Dochází tak k pozoruhodné situaci, kdy domestikovaná šelma (pes) chrání nejen svou bývalou kořist (dobytek), ale nepřímo i svého předchůdce, vlka.

V Evropě šelmy jen zřídka usmrtí více než jedno procento chovaného dobytka. Nejsnadnější kořistí jsou pro ně ovce, a to zejména v noci a v zalesněných oblastech nebo blízko nich. Výzkum prokázal, že četnost útoků šelem je přímo závislá na použité metodě ochrany hospodářských zvířat. Ačkoliv žádná metoda není stoprocentně úspěšná, nasazení hlídacího psa je jednou z neefektivnějších možností, jak snížit ztráty. V souvislosti s úbytkem predátorů v minulých staletích tradice využívání pasteveckých psů k ochraně stád upadla téměř v zapomnění. Nyní však populace divokých šelem opět pomalu narůstá a pastevečtí psi-ochránci stád zažívají renesanci.

Tato brožura je úvodem do výcviku hlídacích psů a práce s nimi. Je určena především majitelům hospodářských zvířat a ovčákům, ale také chovatelům psů, správčům chráněných území, studentům i široké veřejnosti. Poskytuje návod, jak využívat pastevecké psy k ochraně hospodářských zvířat před šelmami, popisuje vhodná plemena a nabízí rady ohledně výběru a výcviku psa. Součástí textu jsou také případové studie z Karpat a Alp, tipy, jak řešit často se vyskytující problémy, a seznam literatury, především té, která je zdarma k dispozici na internetu.

Robin Rigg

Liptovská Porúbka, Slovensko
léto 2010

Úvod

Co je vlastně pastevecký pes?

Psi hlídači chránili hospodářská zvířata v Evropě i v Asii po tisíceletí. V průběhu staletí lidé vyšlechtili specifickou skupinu plemen známou jako pastevečtí psi. Vedle nich existují také psi ovčáctí a honáčtí (mezi něž patří například border kolie nebo německý ovčák). Tato plemena doprovázejí pastevce a jsou používáni k nahánění a vedení stáda. To obvykle není úkolem pasteveckých psů, kteří jsou naopak součástí stáda a instinktivně jej chrání proti útokům šelem a zlodějů.

Původ pasteveckých psů lze vystopovat až do doby před pěti tisíci lety. Dávni pastevci Blízkého východu vybírali hlídače stád z řad běžných vesnických psů, kteří museli barvou a velikostí co nejvíce připomínat ovci a mít co nejnižší lovecký instinkt. Psi žili v neustálém kontaktu se stádem. V něm se rodili a v něm i vyrůstali. Ke stádu si tak vypěstovali ochrannářský pud, který jim zůstal i v dospělosti. U některých pasteveckých komunit se ostatně tento přístup zachoval dodnes.

První předchůdci pasteveckých psů pravděpodobně přišli do Evropy spolu s kočovnými pastevci z Kavkazu v šestém století před naším letopočtem. Už v době římské byli psi střežící stáda v jižní Evropě běžným jevem. Oblast jejich využití se postupně rozšířila od Portugalska až po Tibet. V Panonské pánvi se objevili zhruba před tisíci lety, do Západních Karpat dorazili z Balkánu a Rumunska v průběhu 14. až 17. století během valašské kolonizace. Během 20. století se pastevečtí psi začali využívat k ochraně stád také v Africe, Austrálii a Americe.

Jaké má vlastnosti?

Temperament pasteveckých psů lze popsat zhruba těmito slovy: samostatný, odvážný, dominantní a teritoriální, klidný, vyrovnaný, ostražitý před vetřelci, rychle reagující na hrozící nebezpečí. Ačkoliv už jen pouhá přítomnost psů a jejich projevy (hlídání, štěkání, značkování teritoria) v blízkosti stáda může šelmy odradit, někdy musí pastevecký pes svěřená zvířata i aktivně bránit. V takovém případě stojí pes mezi stádem a hrozícím nebezpečím, odhání vetřelce nebo s ním přímo bojuje. Pastevci proto často dávají psům kovové obojky s bodci, které jim chrání krk před pokousáním.

Pastevečtí psi bývají obvykle mohutní (často 70 cm vysokí, vážící i více než 40 kg), zejména plemena pocházející z chladnějších horských oblastí. Mají obvykle velkou hlavu, uši jsou spíše svěšené než vztyčené.

Jejich srst bývá často bílá, vyskytují se však i různé odstíny hnědé a šedé, případně i skvrnitě srsti. Psi bývají obvykle zbarvení podobně jako dobytek, který hlídají. Plemena jiné než bílé barvy, jako například kavkazský pastevecký pes, kangal a šarplaninec, možná střežila ovce s různě zbarvenou srstí, které lidé chovali v dobách, kdy ještě neuměli vlnu prát a obarvovat. Staří Římané dávali přednost bílé vlně, pro chov vybírali především bílé psy. Tak vznikl pes tzv. maremského typu, který chrání ovce před medvědy a vlky v Itálii už více než dva tisíce let. Mezi další bílá plemena patří kuvasz, podhalaňský ovčák, slovenský čuvač a pyrenejský horský pes. Pastevci zřejmě také bílé psy snáze rozeznávali ve tmě od vlků.

Kojící fena středoasijského pasteveckého psa, proti útokům vlků chráněná obojkem s trny.

Psi jsou společenská zvířata a pastevečtí psi nejsou mezi nimi žádnou výjimkou. Mají silnou potřebu setrvávat ve skupině, zejména s těmi jedinci, se kterými vyrůstali. Tuto vlastnost zdědili od vlků, předků všech psů. Pastevečtí psi se chovají, jako by byli neustále mladí, což jim umožňuje navázat kontakt s chovanými zvířaty, například s ovci, které ochraňují, jako by byli součástí stáda. Oproti tomu honáčtí psi se chovají jako nepřátelé chovaných zvířat, k nimž se specifickým způsobem přibližují a nahánějí je. Zkrátka pastevečtí psi se k hlídaným zvířatům chovají, jako by byli jejich sourozenci, zatímco honáčtí psi jakoby honí svou kořist.

Kde mohou být pastevečtí psi užiteční?

Pastevecké psy dnes lidé využívají v horách i polopouštních rovinách, na otevřených pastvinách i v ohradách a malých hospodářstvích. Chrání hospodářská zvířata před šelmami psovíty (například vlky, zdivočelými psy, liškami a kojoty) i kočkovitými (rys, puma, gepard a leopard), medvědy (medvěd hnědý i černý) a před ostatními vetřelci. Psi nejčastěji hlídají ovce, kozy a skot, ale někdy také drůbež, koňovitá a jelenovitá zvířata, lamy a dokonce i pštrosy, nandu a emu.

Na oplocených pastvinách (zpravidla do 50 hektarů) psi přes léto provázejí stádo, zatímco zimu obvykle tráví v blízkosti domu nebo hospodářských budov. V méně rozvinutých evropských a asijských zemích psi zpravidla putují podle ročního období mezi otevřenými odlehlými pastvinami v létě a níže položenými pastvinami v zimě. S tímto prastarým zvykem se dodnes můžeme setkat například v Rumunsku a Turecku. V jižnějších částech Evropy, například v Bulharsku, Francii a Řecku, kde se ovce zpravidla pasou venku po celý rok (vyjma doby bahnění), jsou psi a pastevcí se zvířaty neustále.

Jaké jsou jejich přednosti?

Pokud se pasteveckému psu dostane náležitá výchova, je o něj dobře postaráno a má vhodné prostředí pro práci, pak může být mnohostranně užitečný:

- snižuje ztráty způsobené útoky šelem
- snižuje nutnost dohledu pastevce nad zvířaty
- snižuje nutnost zvířata zavírat na noc
- pokud není třeba zvířata na noc zavírat, pastviny jsou efektivněji využívány
- je možné využívat pastviny, které byly dříve nebezpečné kvůli šelmám
- je možné zvětšit stádo
- vlastník zvířat řeší samostatně problémy spojené s útoky šelem
- je možné redukovat ostatní opatření proti predaci
- pes varuje vlastníka zvířat, že se ve stádě něco děje
- chrání majetek a rodinu
- zajišťuje vlastníkovi klid

Hlavním úkolem pasteveckých psů je pobývat se zvířaty a odhánět vetřelce. Jejich hlavní přínos tudíž spočívá ve snížení ztrát způsobených útoky šelem, což zároveň vede ke značnému snížení nákladů na chov. Průzkum na Slovensku prokázal, že farmy využívající pastevecké psy mají o 70 % méně ztrát způsobených medvědy a vlky než farmy, na nichž se psi nevyužívají. Zkušenosti ze Slovenska a Rumunska jednoznačně prokázaly, že psi zabraňují vlkům v nadbytečném zabíjení. Ve Španělsku byly ztráty ve stádech, která hlídal pastýř a pastevečtí psi, nižší dokonce o 83 % ve srovnání s nechráněnými stády, přestože průzkum probíhal v oblastech, kde se vlci vyskytovali ve větším množství. V Portugalsku, kde jsou útoky vlků na hospodářská zvířata běžné, potvrdilo 75 % farmářů snížení ztrát v rozmezí od 33 do 100 % po nasazení pasteveckých psů. Pastevecké psy také doporučuje více než 90 % amerických farmářů.

Teoreticky může pes stádo chránit 24 hodin denně, 7 dní v týdnu. Jeho efektivita je přímo úměrná době jeho využívání. Opravdu dobrý pes znamená skutečně velký užitek. Také zvířata ve stádě, pokud tráví čas se psy, mohou žádoucím způsobem upravit své chování, zejména tehdy, když hrozí útok predátora.

Psi navíc upozorňují farmáře i na další problémy, které mohou nastat ve stádě, například pokud zvíře někde uvízne, březí ovce se svalí na záda nebo se narodí jehně, aniž by si toho farmář všiml. Někteří psi obzvláště pozorně střeží novorozená jehňata.

A jaká jsou omezení či nevýhody?

Pastevecký pes u stáda přináší užitek chovateli téměř za všech okolností. Méně efektivní mohou psi být na rozlehlých a velmi členitých pastvinách, kde jsou zvířata značně rozptýlena, nebo tam, kde je pastevec nebo majitel málo přítomen. V takovýchto případech mohou být vhodnější jiná opatření, jako například elektrický ohradník.

K výchově dobrého pasteveckého psa je zapotřebí času, úsilí a peněz. Běžně uplyne rok až dva, než se začnou dostavovat první úspěchy. Někteří psi mohou onemocnět, zranit se nebo zemřít dříve, než vyspějí. V průběhu pokusů na Slovensku minimálně 15 % psů zemřelo před dovršením dvou let věku – byli postřeleni, onemocněli, přejelo je auto nebo byli otráveni. Psi chovaní na otevřených pastvinách mají větší úmrtnost než ti, kteří hlídají uvnitř oplocených pozemků. Psi, kteří přežijí, mohou nicméně sloužit i 10 let.

Větší stádo vyžaduje přítomnost více psů. Vedle výdajů potřebných k nákupu psů je zapotřebí počítat s dalšími náklady – na jídlo, očkování a jiné veterinární úkony, případně i na škody, které psi způsobí, a různé další výdaje. Ovšem tyto náklady mohou být vyváženy snížením ztrát způsobených útoky šelem.

Čas, který je potřeba výchově psů věnovat, nelze podceňovat. Závisí na typu farmy; relativně nejméně času je třeba věnovat psům hlídajícím malá stáda v blízkosti míst, kde se běžně pracuje. Rančeři v Americe stráví zhruba 50 hodin měsíčně dohlížením na štěňata, jejich výcvikem a krmením během jejich prvního roku. Starší psi vyžadují pouze 10 hodin měsíčně, navíc šetří majitelům čas, který by museli strávit péčí o chovaná zvířata. Někteří psi ve věku 18 až 30 měsíců však mohou občas vyžadovat nápravný výcvik. Je-li riziko napadení šelmou nízké nebo jsou-li ztráty malé, je pro vlastníka otázkou, zda se mu vlastnictví psa vyplatí, či zda náklady na výživu a výchovu psa nepřevyšují potenciální výhody.

Někteří psi opakovaně od stáda utíkají a způsobují problémy se sousedy či myslivci, jiní mohou útočit na svěřená zvířata, běhat za auty nebo se chovat příliš agresivně k lidem. Někdy mohou psi komplikovat přesun dobytka tím, že honáckým psům znemožňují vykonávat jejich práci. Pečlivým výběrem správných psů, trpělivým výcvikem a odstraněním nežádoucích jedinců však lze mnoha těmto problémům předejít nebo je úspěšně vyřešit.

Ani ten nejlepší pes ovšem nezabrání ztrátám stoprocentně. Šelmy dokáží trpělivě a dlouho čekat na tu nejlepší příležitost. Pes, který má ve zvyku se toulat, proto znamená větší nebezpečí pro stádo. Vlci se také mohou naučit psa zmást nebo se nepozorovaně přiblížit k ovcím. K vážnému poranění psa nebo k jeho smrti v boji s medvědem nebo vlkem však dochází jen velmi zřídka. Někteří psi se nemusí vůči predátorům chovat agresivně, přesto však mohou dobře rozeznat hrozící nebezpečí a zavčas spustit poplach. Naopak psi, kteří jsou velmi agresivní, nebývají nejvhodnější, zejména v místech, která často navštěvují cizí lidé, např. turisté či houbaři.

Začínáme

Kdy začít

Nejlépe ještě před tím, než se objeví problémy se šelmami. Psi tak dostanou šanci vybudovat si vlastní teritorium, které pak budou bránit, zejména před ostatními psy a před vlky. To však není podmínka úspěchu. Psy je možné nasadit i tam, kde už k útokům šelem dochází, je však třeba počítat s jedním až dvěma roky, než se pes zacvičí. Během této doby využijte jiná ochranná opatření.

Pečlivě postupujte zejména při úvodních krocích výcviku. Chyby v tomto období se velmi těžko napravují. Předem se ujistěte, že máte dostatek času s mladým psem pracovat. Raději nezačínajte v době, kdy jste hodně pracovně vytížení, aby nebyl výcvik narušován. Vhodným obdobím bývá často podzim nebo zima.

Přestože se podařilo do stáda začlenit i starší psy, proces sžívání se se stádem se nemusí podařit, pokud je pes starší než 16 týdnů. Výcvik by tedy měl začít v době, kdy je štěně poměrně mladé. Pes i chovná zvířata tak mají dostatek příležitostí si na sebe zvyknout. Štěňata by však neměla být odtržena od matky a sourozenců příliš brzy, jinak by se v dospělosti mohla bát ostatních psů. Ideální je začít s výcvikem, když je štěněti 6 až 8 týdnů.

Jak si vybrat štěně

Vyberte si štěně vhodného plemene (viz příloha 2) staré 6 až 8 týdnů, nebo staršího psa, který vyrostl se zvířaty, která chcete chránit. Je lepší si vybrat štěně, jehož rodiče jsou sami dobrými hlídači, než se spoléhat na reputaci daného plemene. Rozdíl v temperamentu psů v rámci jednoho plemene bývá často větší než rozdíl mezi plemeny.

Dvouměsíční štěně křížence kavkazského pasteveckého psa, jehož rodiče byli dobrými hlídači dobytka.

Vyberte si štěňata od osvědčeného chovatele a nechte si ukázat jejich rodiče, alespoň matku. Prostředí by mělo být čisté a štěně sebevědomé, společenské a přátelské, vyžralé a silné, s pevnými nohama. Nemělo by trpět výtokem z očí, nosu a uší. Zjistěte stav svalů a kostry, zkontrolujte, zda je hlava správně tvarovaná. Čelist a zuby by měly být pěkně rovně střižené. Neberte si štěně, které je velmi plaché nebo naopak velmi dominantní nad svými sourozenci. Rodiče by měli mít zdravé plece, nohy a chodidla a neměli by mít poruchu růstu kyčlí. Ujistěte se, že ani jeden rodič se nechová příliš agresivně ani plaše, protože tyto znaky mohou zdědit jeho potomci.

Ne všichni psi jsou vhodní

Honáčtí psi, jako je například německý a belgický ovčácký pes, border kolie nebo puli, nejsou dobrými pasteveckými psy. Jejich chování zvířata příliš rozrušuje, a nestanou se tedy součástí stáda. Dokáží však odhalit hrozící nebezpečí a upozornit na něj.

Až si psa budete vybírat, mějte na mysli, že značné rozdíly mohou být nejen mezi psy jednoho plemene, ale i mezi plemeny jako takovými. Farmáři obvykle preferují psy, kteří jsou dostatečně agresivní k vetřelcům, mají dobrý vztah k ovčím a jsou spolehliví. Důležité může být i to, jak je pes rychlý. Agresivnější plemena, jako například kavkazský pastevecký pes, komondor a turecká plemena, se zpravidla doporučují pro oblasti, kde se vyskytují medvědi a vlci. Na druhou stranu agresivnější psi mají větší sklony zranit nebo dokonce zabít chované zvíře a kousat lidi. Méně agresivní a spolehlivější plemena (např. pyrenejský horský pes, maremmský pes, slovenský čuvač) se tedy doporučují do míst, kde mohou psi častěji přijít do styku s cizími lidmi.

Výcvik psů může trvat různou dobu. Akbaš a pyrenejský horský pes mohou začít hlídat již ve věku 6 měsíců, zatímco třeba komondor a anatolský pastevecký pes obvykle později – zpravidla až po dovršení 18 až 30 měsíců věku. Také finanční náklady se mohou u různých plemen výrazně lišit.

Je třeba poznamenat, že koncept plemenářských rodokmenů založený na standardech a plemenných knihách vznikl teprve v 19. století. Pastevci si tradičně vybírali psy na základě jejich pracovních schopností. Používali psy, kteří byli k dispozici, a vycvičili je k danému úkolu: psi se tak od sebe lišili vzhledem, ale měli zhruba stejné charakterové vlastnosti.

Voříšci a kříženci mohou také dobře vykonávat práci pasteveckých psů, navíc jsou mnohem levnější než psi s průkazem původu. Na slovenských farmách je mnoho velkých bílých psů, které Klub slovenských čuvačů nepovažuje za vhodné pro soutěže a výstavy, ale kteří by mohli být úspěšnými pasteveckými psy. Kříženci nebo voříšci se stali úspěšnými hlídači například v Gruzii, Itálii a Rumunsku. Křížení pasteveckých plemen s jinými psy však může snížit efektivitu hlídání. V bulharské studii bylo zjištěno, že kříženci karakachana s bernardýnem, novofundlandským psem a dokonce ani s kavkazským pasteveckým psem nebyli pro hlídání hospodářských zvířat vhodní.

Hlavní výhodou rozčlenění psů do plemen je předvídatelnost – pokud dva čistokrevní psi mají štěňata, lze očekávat, že budou podobná a budou se chovat

jako jejich rodiče. Pravidla plemenitby ovšem často upřednostňovala vzhled a fyzické parametry psa před jeho schopností vykonávat danou práci. Psi určené především pro výstavy nebo domácí mazlíčky jsou často menší nebo větší než psi stejného plemene vykonávající původní práci. Navíc tito psi nemusejí být schopnými hlídači. Pokud si vyberete psa z nepočetného plemene s malým počtem registrovaných jedinců, počítejte navíc se zvýšeným rizikem genetických vad v důsledku příbuzenského křížení.

Kolik psů je třeba?

Někdy může stačit i jeden pes, zejména je-li sebevědomý, pracuje na otevřených loukách s dobrou viditelností nebo hlídá jen nepočetné stádo na oplocené pastvině. Zpravidla se však doporučuje mít psy alespoň dva: ve dvojici jsou psi sebevědomější a snadněji odrazí útok vetřelce. Pro větší stáda je zapotřebí více psů – zhruba podle pravidla jeden pes na sto ovcí. Psi by však neměli být vychováni společně, jinak si k sobě vytvoří úzké vazby a jejich vztah k chovaným zvířatům nebo k majiteli bude naopak oslaben. Většinou je jednodušší začít s jedním psem a později přidat další.

Jaké pohlaví?

Několik studií prokázalo, že co do efektivity hlídání není žádný rozdíl mezi pohlavími nebo mezi vykastrovaným a nevykastrovaným psem. Pokud však stádo hlídá více psů, mělo by být jejich pohlaví vzato v úvahu, aby se předešlo případným problémům. Nevykastrovaní psi mají větší sklony k potulce, feny zase přitahují psy, zejména když hárají. Navíc feny nemohou vykonávat svou práci, pokud se mají starat o štěňata. Obvykle se doporučuje sterilizace a kastrace, aby se předešlo různým problémům. Tento zákrok by neměl snížit schopnost psů chránit dobytek.

Výchova a výcvik

Cíle

Dobrý pastevecký pes využívá při práci instinkty i naučené chování. Je proto velice důležité vybrat si vhodná štěňata a ta pak správně vychovat. Štěňata, která nemají správné geny, neuspějí, bez ohledu na to, jak je vychováváme. Stejně tak psi, o něž se náležitě nestaráme, se nedají později převychovat. Pes, který má být dobrým hlídačem stáda, musí být spolehlivý a pozorný a musí se projevovat jako ochránce. Cílem chovatele těchto psů je tedy dosáhnout přijatelné úrovně všech uvedených vlastností.

Klíčové vlastnosti

Spolehlivost

Pastevečtí psi se musí stát součástí stáda, aniž by ho rušili či mu škodili. Vůči dobytku by měli být mírní – přibližovat se k němu s ušima sklopenýma dozadu a s přimhouřenýma nebo odvrácenýma očima, převracet se na záda a ukazovat břicho. Očichávání hlavy či řitního otvoru zvířat je projevem zvědavosti a také znakem toho, že pes má správné instinkty.

Pozornost

Pokud má pes stádo bránit, musí se u něho co nejvíce zdržovat ve dne i v noci. Psi by měli chodit za stádem a ležet mezi zvířaty nebo blízko nich. Projevem správného chování je také to, že se pes stáhne ke stádu, přiblíží-li se cizí člověk.

Pes ochránce

Pastevečtí psi by měli reagovat štěkotem na nové či zvláštní činnosti a situace. Štěňata obvykle vyběhnou se vztyčeným ocasem a štěkají, ale může se stát, že když se jim někdo nebo něco postaví na odpor, vrátí se s ocasem mezi nohama ke stádu. Říká se tomu výpad–ústup. V průběhu dospívání by štěňata měla nabývat sebevědomí, více se přibližovat k potenciálně nebezpečnému člověku nebo zvířeti a chovat se dominantně.

Příprava

Výchova a výcvik pasteveckých psů vyžaduje nemalou finanční i časovou investici. Malé procento psů se i přes největší úsilí majitele vychovat nepodaří. Pokud si však vyberete štěně osvědčeného plemene a typu, bude pravděpodobně vybaveno požadovanými instinkty; výsledek pak bude záviset především na vašem přístupu a očekáváních. Pokud skutečně chcete vychovat dobrého psa, je nutné se dopředu co nejlépe připravit. Pečlivě si přečtete časový rozvrh hlavních kroků a naplánujte si, jak realizovat jednotlivé fáze. Nejprve budete potřebovat ohradu či jiné zabezpečené prostředí, kde bude štěně v kontaktu s dobytkem, kde ho nebude rozptylovat přítomnost lidí a jiných psů a odkud nebude moci utéct.

Sbližování psa se stádem

Pokud chceme, aby pes pobýval se stádem co nejvíce, je nutné, aby se stal součástí stáda už v mladém věku. „Psa je třeba vychovávat se zvířaty, jež bude chránit. Měl by se s nimi sblížit a vytvořit si k nim pouto“ (Raymond Coppinger). Mezi 4 a 14 týdny věku mají domácí psi tzv. „zásadní období“, během kterého si dokážou vytvořit vztahy nejen s jinými psy, ale i s dalšími druhy zvířat včetně zvířat hospodářských. Tento proces je usnadněn tím, že pastevečtí psi mají pouze slabě vyvinuté lovecké instinkty a dobytek je tudíž mezi sebe snadněji přijme.

Osmítýdenní štěně slovenského čuvače se poznává s ovceři.

Hlavní kroky

K základům výchovy dobrých pasteveckých psů patří výběr vhodného psa, jeho sblížení se zvířaty, které zajistí, že se pes bude zdržovat v jejich blízkosti, a náprava nežádoucího chování, jejímž prostřednictvím dosáhneme toho, že pes bude spolehlivý a pozorný. Jako ochránce se pes začne projevovat sám od sebe – takto se chová instinktivně a není třeba ho to učit. U některých psů jsou však tyto projevy silnější než u jiných.

Tradiční výchova pasteveckých psů je značně nesystematická. Například v Gruzii, Rumunsku a u kmene Navahů v jihozápadní části USA se od mladých psů očekává, že se budou učit od starších, a za prohřešky se jim dostává poměrně tvrdých trestů. Psy, kteří se neustále něčím proviňují, a štěňata považovaná za nezpůsobilá pasteveci zanedbávají, zabíjejí nebo se jich zbavují jiným způsobem.

Pokud pořizujeme pastevecké psy na farmu, kde tito psi nikdy nebyli a kde se nenacházejí žádní dospělí psi, od nichž by se mohli učit, využijeme při výchově formálnější systém, který se s úspěchem používá v mnoha zemích včetně Polska a Slovenska. Hlavní prvky tohoto systému jsou popsány níže. Přestože se v textu mluví o ovcích, vztahují se zmíněné principy i na ostatní hospodářská zvířata.

- Vyberte si zdravé štěně osvědčeného plemene a typu od renomovaného chovatele.
- Mezi 6. a 8. týdnem věku vezměte štěně od matky a sourozenců. Ihned ho umístěte v blízkosti zvířat, jež má hlídat, do ohrady, která je dostatečně velká a umožňuje psovi volný pohyb a kontakt se zvířaty, ale zároveň je dostatečně zabezpečená a zabrání štěněti dostat se ven. Může to být oplocená část dvora nebo stodoly, mimo dohled a doslech hlavní hospodářské budovy. Štěněti dejte hračky a pravidelně ho krmte kvalitním psím žrádlem.
- Kontakty štěněte s lidmi a ostatními psy omezte na minimum. Nezapomeňte, že se z něho má stát hlídač a nikoliv domácí mazlíček. Nenechte ho si dlouho hrát s lidmi (včetně dětí) a ostatními psy. Až na krátké návštěvy by mělo být štěně do 16 týdnů věku vychováváno odděleně, ale ve styku s hospodářskými zvířaty.
- Nenechte štěně utéct z ohrady, potulovat se po farmě a zdržovat se v přítomnosti lidí. Je důležité, abyste psa za takového chování, tj. když odejde od stáda, neodměňovali jídlem a nevěnovali mu pozornost. Nezapomeňte, že „*není-li pes u ovcí, pak není na svém místě*“ (Jay Lorenz).
- Kdykoliv pracujete u ohrady, pusťte štěně ke zvířatům. Pečlivě sledujte jeho první kontakty s ovcemi. Jestliže štěně začne ovce honit, okusuje jim uši nebo je tahá za ocas a srst, ihned ho pokárejte.
- Věnujte štěněti čas, aby se vás nebálo a později se nechalo od vás ošetřit apod. Pro dobré zdraví psa je nezbytné pravidelné odčervování, očkování a prohlídky u veterináře. Během prvních kontaktů s ovcemi začněte psa učit poslušnosti („k noze“, „ne“, „stůj“). Vždy ho však po krátké chvíli pusťte zpět do ohrady a pochvalte ho, pokud se s ovcemi vítá.
- Někteří farmáři nechávají psa u stáda již od mladého věku. Pokud je to i váš případ, při výběru ovcí, k nimž psa umístíte, vezměte v potaz jeho povahu. Pár slabých jehňat může být vhodných pro malého či krotkého psa, ale větší a energičtější pes, který se hodí spíše k ročním beranům, by je mohl poranit. Dokud si štěně a stádo na sebe dobře nezvyknou, nenechávejte štěně u zvířat déle bez dozoru.
- Postarejte se o to, aby se štěně seznámilo s různými jedinci, ne jen s jedním či dvěma, a v ideálním případě se zvířaty, která zůstanou ve stádě, a ne s těmi, která se chystáte prodat. Jakmile jedna skupina ovcí psa přijme, ostatní ovce, které nejsou na pastevecké psy zvyklé, ho přijmou rychleji.
- Jakmile je štěně starší, provedte ho (na vodítku) po ostatních částech farmy

a ukažte mu i vybavení, stroje, další zvířata (koně, skot, slepice) a psy. Přivedete-li psa k nově narozeným jehňatům, bedlivě ho sledujte. Zaměřte se na budování sebevědomí psa tím, že ho budete chválit a odměňovat za vhodné chování.

- Když je psovi 4 až 5 měsíců, začněte ho nechávat u stáda na delší dobu. Když pes dospěje a zvykne si na pobyt s ovceci, dopřejte mu postupně více svobody a možností k samostatnému jednání. Z malé ohrady ho přemístěte do větší, dále na pastvinu a od několika málo jehňat k celému stádu, jež bude nakonec hlídat. Pečlivě ho sledujte, motivujte ho k dobrému chování a za špatné ho napomeňte.
- Po každém přemístění nebo změně každodenní rutiny psa pečlivě sledujte. Postarejte se o to, aby se řádně přizpůsobil, a napravte veškeré chyby.
- Nadále důsledně zajišťujte, aby pes pobýval u ovcí. Kdykoliv se pokusí od ovcí odejít, vraťte ho ke stádu, a když u ovcí zůstane, pochvalte ho.

Kavkazský pastevecký pes v těsném kontaktu s ovceci, Slovensko.

- I když je štěně starší, je dobré mu zajistit místo, kam se ovce nedostanou a kde si bude moci odpočinout a najíst se.
- Pasteveckým psům by se mělo dostat alespoň základního výcviku v poslušnosti. Mít nad psem kontrolu není důležité jen kvůli bezpečnosti ovcí a lidí, ale i kvůli tomu, aby se pes nechal prohlédnout a ošetřit. Také se tím mezi psem a člověkem rozvíjí vřelý vztah. Pravidelně se psem

cvičte na pastvině u ovcí, aby si výcvik spojil s radostí ze společnosti pána a s ovceci.

- Mezi 6 a 12 měsíci věku si pes pravděpodobně začne značkovat teritorium, vyjadřovat vážnější starost o ovce a štěkat s jasným záměrem. Stále je však nutné na mladé psy dohlížet, neboť dokud fyzicky a psychicky nedospějí, jsou zranitelní. Mladí psi mohou při hlídání stáda utrpět psychická traumata, kvůli nimž si nevytvoří sebevědomí potřebné k tomu, aby se z nich stali úspěšní dospělí hlídači.
- Necháváte-li psa u stáda v ohrazené pastvině, měli byste ho denně kontrolovat a dávat mu dostatek žrádla a vody a zajistit mu přístřeší. Možná ho budete muset naučit, aby hlídal vaše zvířata a ne ta na sousedních pastvinách.
- Pravidelně psovi prohlízejte zvučkovody, oči, tlamu a nohy. Stříhejte mu drápy, a je-li to třeba, zkracujte mu srst na nohou a pod ocasem. Zkontrolujte, zda nemá řezné rány nebo škrábnutí, v nichž by mohlo dojít k infekci. V horku budete možná muset psovi stříhat nebo česat srst.
- Buďte trpěliví a dejte psovi dostatek času na to, aby dospěl. Ideální chování se u pasteveckých psů projevuje v prvních šesti měsících, ale nejspíše bude trvat déle, než si vytvoří dostatečné sebevědomí k tomu, aby zaútočili na šelmy. U pasteveckých psů lze očekávat, že začnou efektivně pracovat mezi prvním a třetím rokem věku.

Výše popsaný systém je vhodný pro mnoho chovatelů. V případě malých farem, kam pravidelně přicházejí různé skupiny lidí, však může být vhodnější jiný systém. Majitelé jedné australské farmy s lamami alpaka prováděli své psy (maremmy) na vodítku po farmě a seznamovali je s jejími částmi včetně kurníků a výběhů. To dělali tak dlouho, dokud s nimi pes nechodil a neposlušal je bez vodítka. Pes se tak seznámil s oblastí, kterou měl hlídat, obdržel patřičné instrukce a postupně si vytvořil k alpakám potřebné pouto.

Jak řešit běžné problémy

Dlouhodobé sledování více než tisíce psů různých evropských plemen a kříženců využívaných na farmách ve více než třiceti státech USA prokázalo, že z 65–75 % jedinců se podaří vychovat dobré nebo vynikající pastevecké psy. Během výchovy a výcviku se však může vyskytnout celá řada různých problémů. Některé nejběžnější potíže jsou popsány níže, včetně návrhů, jak je zmírnit.

Pes doráží na hospodářská zvířata

Většina štěňat a mladých psů se v určité chvíli projevuje vůči dobytku hravě. K takovým projevům obvykle patří honění, kousání, skákání na zvířata a tahání za srst.

Následkem někdy může být poranění nebo v extrémních případech i usmrcení zvířete. Takovéto chování lze obvykle napravit trpělivým výcvikem: zabíjet ovce si navykne méně než 5 % pasteveckých psů. Pokud však u psa zjistíme, že ovce cíleně pronásleduje, měli bychom ho nahradit jiným.

Kdykoliv psa přistihneme, že obtěžuje hospodářská zvířata, ihned ho pokáráme. Staré a nemocné ovce nebo ty, které jsou nějak zvláštní (vzhledem nebo chováním), může pronásledovat i jinak spolehlivý pes: pokud to jde, nahradte takové kusy zdravými. Podobně, pokud bojácná jehňata před psy utíkají a tím je bezděčně vybízí, aby je honili, nahradte tato jehňata ročními nebo staršími (ne však agresivními) zvířaty. Příčinou nežádoucího chování může být také nuda – dejte štěněti něco na hraní. Další možností je snížit psovi příjem kalorií (ale ne množství potravy), například tak, že ho po dva týdny budeme krmit pouze vařeným ovsem.

Pokud problém trvá, můžeme psa dočasně oddělit od ovcí oplocenkou, přičemž v rámci stodoly či dvora ho s nimi necháme v kontaktu. Starší psy by měla zpomalit tyčka, kterou připevníme řetízku k obojku a která visí 8 až 10 cm nad zemí. Dalším opatřením je nasazení košíku, který psovi zabrání v kousání ovcí. Jedná se však o dočasná opatření, která psa neodnaučí honit ovce. Pes zřejmě ještě není připraven na to, abychom ho nechali u stáda.

Pes odchází od stáda

Ne všichni psi po celou dobu pobývají u stáda a jsou pozorní. Většina z nich během dne spí, v noci však bývají aktivnější. V horkých a vlhkých dnech mohou psi od stáda odejít a hledat si stín nebo vodu. Omezit takové chování můžeme tím, že budeme psům vyčesávat podsadu, dávat hodně vody a dlouhosrsté psy budeme stříhat. Psi si také mohou hledat další potravu nebo úkryt před nepříznivým počasím. Zajistíte psům jejich základní potřeby, včetně dostatečného množství stravy, aby mohli vykonávat svou práci. Opuštění stáda může být také spojeno se sexuální aktivitou. Psi se budou méně toulat, pokud je vykastrujeme. Vykastrovaní psi také většinou méně žerou, jsou zdravější a přitom zůstávají výkonnými strážci.

Útěky (i honění zvířat) můžeme psům znesnadnit tím, že řetízku připevníme k obojku závaží. To by mělo být ze dřeva, pneumatiky nebo jiného materiálu, který nezpůsobí poranění. Závaží by mělo být zhruba 30 cm dlouhé, mít 8 až 35 cm v průměru a vážit až čtvrtinu hmotnosti psa. Řetízek by měl být alespoň metr dlouhý.

K nejběžnějším projevům nepozornosti psa patří odcházení od stáda k lidem. Výrazně nepozorní jsou obvykle ti psi, s nimiž se zacházelo jako s mazlíčky a jimž bylo dovoleno vytvořit si vztahy s domácími psy. Neosvědčí-li se žádná nápravná opatření, mohou být v některých situacích užiteční i takoví psi, kteří jsou pozornější vůči lidem než hospodářským zvířatům, například pokud je u stáda vždy přítomen pastevec, na pastvině s elektrickým oplocením nebo tam, kde pastviny obklopují dům či stodolu.

Pronásledování vysoké zvěře

Ačkoliv většina pasteveckých psů nemá dobře vyvinutý lovecký instinkt, pronásledují někteří z nich divoká zvířata. Hospodářská zvířata pak zůstávají bez ochrany a navíc může takové chování vést ke konfliktům s myslivci. Na Slovensku došlo k případům, kdy myslivci zastřelili – v souladu se zákonem – pastevecké psy, kteří se vzdálili více než 200 metrů od stáda¹. Riziko můžeme snížit, pokud budeme svědomitě dodržovat metodiku sblížování štěňat se stádem, napomínat psy, kdykoliv se pokusí od stáda vzdálit, a dostatečně je krmit. I v tomto případě můžeme použít tyčku připevněnou k obojku, která psovi omezí pohyb. To se běžně dělávalo na Slovensku a dodnes se s tímto opatřením můžeme setkat na některých farmách v Rumunsku. Pokuste se promluvit s místními myslivci o tom, že vaši psi chrání hospodářská zvířata, a zvažte, zda psy neoznačit barevným obojkem, aby byli snadno identifikovatelní.

Mísení psů pasteveckých s honáckými

Tyto dvě kategorie psů vykonávají dva zcela rozdílné úkoly. Je tedy důležité, abychom neposkytli pasteveckým psům příležitost pochytit špatné návyky od psů honáckých. Zejména během sblížovacího období – až do čtyř měsíců věku – je vychovávejte odděleně. Někteří pastevečtí psi se pokoušejí bránit honáckým psům v práci se stádem. Abychom tomu předešli, sblížíme psy na neutrálním prostranství a dohlédneme na ně, dokud si pastevečtí psi nenavýknou tolerovat a ignorovat honácké psy. Pokud se pastevecký pes nadále vměšuje honáckému psovi do práce, bude možná nutné mu načas omezit svobodu pohybu.

Reakce na nové či neobvyklé situace

Většinou bývá žádoucí, když hlídací pastevecký pes štěká nebo jinak útočí na cokoli nového a nečekaného. Někdy však takové chování může způsobit problémy. Psa může znepokojit změna ve stádě, například prodej některých zvířat a přivedení nových. Někteří psi budou na nové nebo neobvyklé členy stáda reagovat agresivně, například pokud jsou tato zvířata odlišně zbarvená nebo pokud se z důvodu nemoci či zranění neobvykle pohybují. Nová hospodářská zvířata budou nejspíše také potřebovat čas na to, aby si na psa zvykla. Psy také může znepokojit přesun na nové místo. Pak bude možná potřeba více času k tomu, aby se s novým místem seznámili, což lze provést tak, že psa vodíme na vodítku po hranicích pozemku.

Agresivita vůči lidem

K vážným zraněním dochází jen vzácně, přesto je třeba bezpečnosti lidí věnovat dostatečnou pozornost. Psi, jejichž úkolem je hlídat a chránit, samozřejmě musí být do jisté míry agresivní. Úspěšná ochrana stáda před šelmami však nemusí nutně znamenat přehnanou agresivitu vůči lidem. Při výběru vhodného plemene vezměte v potaz i jeho pravděpodobný temperament.

¹ Podobný zákon platí i v ČR; podle něj však myslivecká stráž nesmí střílet psy ovčáckých a loveckých plemen, na psy slepecké, zdravotnické, záchranářské a služební [§ 14 odst. 1 písm. e) zákona. č. 449/2001 Sb. o myslivosti].

Pokud se váš pes bude pohybovat v oblastech, kam často chodí neznámí lidé, např. návštěvy, zákazníci či houbaři, udělejte vše pro to, aby si pes od mladého věku zvykal na řadu různých lidí. Jako preventivní opatření můžete na hranicích pozemku či u vstupů na něj umístit výstražné cedule, které lidi upozorní na přítomnost pasteveckých psů. Můžete také doprovázet návštěvníky, zejména děti, pohybují-li se poblíž stáda.

Pastevečtí psi budou pravděpodobně reagovat negativně na cizí lidi, nebude-li přítomen majitel. Nevykastrovaní psi mohou být agresivnější, když dospějí, feny pak při hárání nebo laktaci. Psi si často chrání především svou potravu nebo hranice teritoria, jako např. oplocení. Psy, kteří jsou agresivní i po kastraci, a to i přesto, že je nikdo neprovokuje, je vhodné vyměnit; alternativním řešením je uzavřít psa do zabezpečeného prostoru a velmi pečlivě jej vycvičit.

Pes nedostatečně chrání stádo

Pastevečtí psi se nemusí nutně chovat divoce, aby zastrašili šelmy. Pes, který celý den zdánlivě jen bloumá kolem a moc toho nedělá, může naopak plnit svou úlohu velmi dobře, zejména v noci, kdy bývají šelmy aktivnější. Buďte trpěliví a dopřejte mladým psům dostatek času, aby si vytvořili sebevědomí, s nímž se postaví velkým šelmám. Odvahu pasteveckým psům dodává i společnost jiných psů. Nejsou pak tolik neklidní v novém prostředí. Více psů pohromadě bývá výhodou také v případě, že je jeden pes špatný. K ochraně většího nebo roztroušenějšího stáda bývá ostatně zapotřebí více než jeden pes. Někteří psi sice nevystupují vůči šelmám příliš agresivně, ale jsou velice bdělí a mohou být užiteční tím, že štěkotem upozorní další psy či pastevce na nebezpečí, čímž také odvedou pozornost šelem. Pokud pes stádo nedostatečně chrání, nejpravděpodobnější příčinou je jeho nepozornost.

Případové studie

Karpaty

Psí ochránce stád můžeme dodnes běžně vidět v Rumunsku, kde žije mnoho medvědů a vlků. Štěňatům se nedostává téměř žádného nebo vůbec žádného výcviku a očekává se, že se budou učit od starších psů. Přestože jsou rumunští pastevečtí psi silní a agresivní a svá stáda dobře chrání, obvykle jsou velmi špatně živeni (dostávají vařenou kukuřičnou mouku a syrovátku). Musejí si proto hledat další potravu a při tom často opouštějí stáda. V zimě je stádo rozpuštěno a psi pobývají u svých majitelů (většinou bačů) bez kontaktu s ovce, takže jsou částečně přizpůsobeni životu s ovce, částečně s lidmi.

Dříve bylo běžné, že stáda pasoucí se ve slovenských Karpatech doprovázelo 5 až 10 volně pobíhajících psů. Ilustrace Jána Hály a jeho vyprávění o čuvačích, kteří ve

dne hlídali stáda a v noci salaš, vykreslují tradici pasterveckých hlídacích psů v Tatrách, nepřerušenu až do 40. let 20. století: „Ti psi byli jako medvědi, celá ves se jich bála“ (J. Hála: Salašnícka epopeja). Socialistické příručky o chovu dobytka ale tvrdily, že tatranský čuvač není vhodný pes pro hlídání pasoucích se stád, a doporučovaly bačům, aby je přivazovali. Koncem 20. století byli pastervečtí psi téměř vždy přivazováni ke kůlům nebo stromům u ohrad pro ovce nebo u hospodářských stavení. To je nejen kruté, protože přivázaní psi pak trpí sociální deprivací a v mnoha případech nemají v horkém létě přístup k vodě a nemohou se uchýlit do stínu. Navíc to však snižuje jejich schopnost reagovat na šelmy – mohou pouze štěkat a varovat tak pastervece. Takoví psi mohou být také nadměrně agresivní vůči lidem.

Uvazování čuvačů na řetěz se na Slovensku stalo zásadní komplikací pro správnou výchovu pasterveckých psů.

V letech 2000–2004 zkoumal Projekt ochrany hospodářských zvířat a záchrany velkých predátorů, zda jsou volně pobíhající pastervečtí psi efektivnější než přivázaní psi. Od chovatelů a pasterveců bylo zakoupeno celkem 68 štěňat (26 slovenských čuvačů, 32 kavkazských ovčáků a 10 kříženců), kteří pak byli odčerveni, očkováni a zdarma poskytnuti chovatelům ovcí.

Většina psů přišla do styku s ovci v sedmi týdnech věku. Pasterveci byli požádáni, aby psy umístili do speciálně vybudovaných ohrad nebo stodol s alespoň pěti mladými ovci, které byly během sblížovacího období pravidelně vyměňovány za jiné. Kontakty štěňat s jinými psy a s lidmi byly omezeny na minimum. Poté bylo pastervecům řečeno, aby brali mladé psy na pastviny, dokud se nenaučí hlídat stádo ve

dne i v noci. U čtrnácti psů se podrobně zkoumalo jejich chování a interakce s ovцами i míra toho,

- 1) jak pastevci dodržovali doporučené zásady,
- 2) jak byli psi pozorní, spolehliví a projevovali se jako ochránci,
- 3) jak se pes sblížil se stádem (vytvořil si vztah k ovčím, směl volně pobíhat a pravidelně doprovázel stádo na pastvu).

Bylo zjištěno, že úspěch při chovu pasteveckých hlídacích psů závisel spíše na přístupu a svědomitosti pastevců než na rozdílech mezi jednotlivými psy. Ze 14 podrobně zkoumaných psů jich 86 % vykazovalo dobré nebo přijatelné vzorce chování, ale jen 50 % štěňat poskytnutých farmářům se během své první ucelené pastevecké sezóny úspěšně sblížilo se stádem. Hlavní překážky úspěšné výchovy pasteveckých psů byly tyto: neochota pastevců dělat práci navíc; nepřátelský postoj myslivců, kteří se obávali, že by volně pobíhající psi mohli obtěžovat zvěř (což mělo za následek zastřelení několika psů); kontakty psů s návštěvníky farem nebo jinou veřejností.

U stád, do nichž se pastevečtí psi úspěšně začlenili v prvním až druhém roce věku, byly ztráty způsobené šelmami o 70 % nižší než na jiných farmách v téže oblasti. Pastevci byli svědky toho, jak psi aktivně odhánějí medvědy i vlky. U stád, jež střežili psi zahrnutí do projektu, činila maximální ztráta během pastevecké sezóny pět ovcí / koz ve srovnání s 35 kusy na jiných farmách. Nadbytečné zabíjení, při němž šelmy usmrcují více zvířat, než dokáží najednou sežrat, může pro některé farmy znamenat kritickou ztrátu. Na Slovensku přitom tyto případy zapříčiňují velké procento celkových škod způsobených šelmami. Ochrana před nimi přináší tedy značné výhody. Ve zmíněném projektu se ukázalo, že ačkoliv mladí hlídací psi nedokázali zcela zabránit ztrátám, podařilo se jim odstrašit šelmy, snížit množství škod a zabránit nadbytečnému zabíjení.

Efektivita pasteveckých psů při snižování ztrát způsobených predátory se projevila v polských Karpatech. Farmáři v Bieszczadech, kteří pásli svá stáda daleko od lidských příbytků a používali k ochraně ovcí podhalaňské ovčáky, měli o 63 % nižší ztráty než ti, kteří pásli poblíž obydlených oblastí, ale stáda nijak nechránili. Stejně jako na Slovensku se zde pokoušeli rozšířit tradici využívání pasteveckých psů tak, že farmáři dostali štěňata a ta byla pomocí standardizovaných metod vychována a vycvičena. Poté co začali farmáři tyto psy využívat, nedocházelo k téměř žádným ztrátám. Hlavní problémy při výcviku byly přisouzeny nedůsledným postupům farmářů a rušivým vlivům způsobeným jinými psy nebo přítomností turistů, kteří štěňata hladili a krmili.

Alpy

Podle tradičního systému, který zahrnuje sezónní přesun zvířat, se ovce z jižní Francie na jaře přemísťují do Alp, kde stráví pět měsíců na horských pastvinách. Pastevci dříve byli se stádem celé léto a přespávali venku na horských úbočích. To se však kvůli většímu rozšíření automobilů a vyhubení šelem změnilo. Poté co byli vlci ve Francii ve 30. letech 20. století vyhubeni, pastevci začali nechávat stáda, čítající i tři tisíce kusů, v noci bez dozoru. Jelikož je chovali spíše na maso než kvůli

mléku, kontrolovali je někdy jen dvakrát až třikrát týdně. Pyrenejský horský pes, který byl součástí alpské pastevecké tradice, po vyhubení šelem přestal být na horských pastvinách tak častým jevem.

V roce 1992 se však objevily první zprávy o tom, že se z Itálie do francouzských Alp vracejí vlci. V následujícím roce došlo k prvním ztrátám na ovcích. Vlků postupně přibývalo a ztráty narostly až na několik stovek ovcí ročně. Vlci napadali ovce většinou v noci a zaměřovali se na méně než 20 % stád, přičemž častěji napadali větší stáda. Poté co se pyrenejský horští psi začali znovu více využívat, počet napadení znatelně poklesl.

V letech 1994/95 začali vlci pronikat do Švýcarska. Také zde se ochranná opatření proti predátorům po léta nevyužívala. Ovce se většinou pohybovaly volně a bez dozoru, a tudíž byly obzvláště zranitelné. Díky projektu nazvanému Swiss Wolf Project bylo finančně podpořeno zavádění hlídacích psů u ovcí. V Alpách nyní pracuje více než tisíc pasteveckých psů, kteří jsou nejefektivnější v kombinaci s nočním zavíráním zvířat do ohrad.

Beskydy

V Beskydech na moravsko-slovenském pomezí byly v minulosti všechny velké šelmy vyhubeny, vracet se začaly teprve v průběhu druhé poloviny 20. století. Po rysech a medvědech se v polovině 90. let se vrátili i vlci. Zpočátku způsobovali mnoho škod na hospodářských zvířatech. Po desetiletích absence velkých predátorů byly ovce ponechávány venku zcela bez ochrany.

Krajina na Valašsku dostala svůj typický charakter díky pravidelnému vypásání dobyt看em (foto: L. Machalová).

Pastevectví v minulosti významně formovalo vzhled krajiny především v jižní části chráněné krajinné oblasti – ve Vsetínských vrších a Javorníkách – a tradiční hospodaření umožnilo existenci řady vzácných druhů rostlin a živočichů, vázaných na otevřená prostranství.

I z hlediska ochrany přírody by proto nebylo žádoucí, aby návrat velkých šelem omezoval poslední zemědělce, kteří dosud pastvou udržovali luční společenstva před zarůstáním. Vedle osvětově-vzdělávacích projektů, které ve spolupráci se Správou CHKO Beskydy realizovaly nevládní organizace (především ČSOP a Hnutí DUHA), významně pomohl vlastním příkladem Jan Kocurek z Halenkova. Chovu ovcí se věnuje díky rodinné tradici už od dětství, ovšem velké šelmy nepovažuje za potravní konkurenty. Z pohoří Šar planina, rozkládajícího se na území Makedonie, Albánie a Srbska, si před deseti lety sám přivezl několik pasteveckých psů – šarplaninců. Díky dobré výchově a vhodnému výběru psů mu vlci nebo medvědi nezpůsobili nikdy žádnou škodu.

Dnes stáda rodiny Kocurkových, vypásající v létě javornické hřebeny, dohromady čítají kolem tisíce ovcí a pastevečtí psi jsou jejich výbornými pomocníky: „Chrání ovce jak proti šelmám, tak proti zlodějům,“ shrnuje své zkušenosti Jan Kocurek. Před lety Kocurkovi založili také psí chovatelskou stanici a štěňata pasteveckých psů nabízejí i dalším chovatelům z regionu.

Jak dále snižovat ztráty

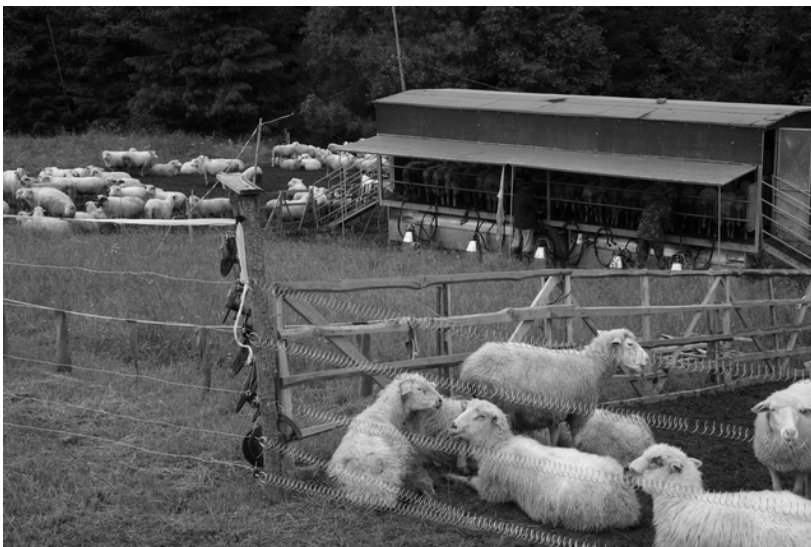
Chovatelé na celém světě dnes ochraňují svá stáda před predátory množstvím účinných metod, jež nevyžadují usmrcení šelmy. Patří k nim oddělování chovaných zvířat od šelem (využívání ochranných ohradníků, vyhýbání se vysoce rizikovým oblastem a obdobím, zavírání zvířat na noc a za nepříznivého počasí, řádná likvidace mršín), odstrašování šelem (např. elektrické ohradníky, zvukové a vizuální odstrašovací prostředky a chemické repelenty, střelba neškodnými projektily, podmíněná chuťová averze², nahrazení dobytka, který je náchylný k napadení, přizpůsobení období a míst otelení a bahnění), a ochrana zvířat (pastevečtí psi, ochranné obojky, dobytku se neodstraňují rohy).

Elektrické ohradníky

Jsou-li elektrické ohradníky dostatečně silné a správně postavené, mohou velmi účinně zabránit šelmám proniknout na různá místa, např. na farmy, ke včelím úlům, kontejnerům s odpadem, skladištím potravin, budovám a tábořištím. K dispozici je celá řada ohradníků. Co se týče jejich provedení, klíčový bývá počet, výška a hustota drátů, druh elektrického zdroje a efektivita uzemnění. Ohradníky proti vlkům, medvědům a rysům by měly mít čtyři a více galvanizovaných drátů o průměru 1,5–2,5 mm, s vysokou pevností v tahu. Dráty by měly být umístěny 20–30 cm od sebe, spodní drát by neměl být umístěn výše než 20 cm nad zemí. U vrchního drátu stačí, je-li 1 až 1,5 metru vysoko. Dráty se pomocí plastových izolátorů připevňují

² Jedná se o formu pavlovovského podmiňování: šelma sežere návnadu složenou z masa potenciální kořisti a látky navozující silnou, ale dočasnou nevolnost; predátor si tak navodí silný odpor k pachu a chuti dané kořisti.

k dřevěným nebo plastovým kůlům s čtyř- až pětimitrovými odstupy, přičemž do rohů se umístí pevnější kůly. Zdroj vydává elektrické impulsy o vysokém napětí (5000–8000 V) v intervalech okolo jedné sekundy. Proud může být veden ze sítě, autobaterie nebo solárního panelu. Hospodářská zvířata se rychle naučí elektrickým drátům vyhýbat, po instalaci by však měla být zpočátku pod dohledem, aby nedošlo k poškození ohrady.

Ovcí farma na středním Slovensku, jištěná před útoky šelem elektrickým ohradníkem s několika dráty.

Lepší hospodaření

Škodám na hospodářských zvířatech lze často zabránit, pokud změním způsob, jakým zvířata chováme. Jelikož většina divokých šelem bývá aktivnější v noci, za soumraku a za úsvitu, mohou se ztráty snížit zabezpečením zvířat právě v tuto dobu. Zvířata lze také uzavřít do ohrady na velkých otevřených plochách co nejdále od stromů, keřů a roklí. Zkušenosti ze Slovenska a Polska ukazují, že chov zvířat poblíž lidských obydlí a silnic nemusí vždy šelmy odradit: efektivnější pravděpodobně je vyhýbat se zalesněným plochám a pastvinám s přerostlou travou. Zvláštní péče by se měla věnovat tomu, aby otelení a bahnění probíhalo pod bedlivým dohledem v bezpečných prostorách, nejlépe uvnitř v budovách a nikoliv na otevřených pastvinách nebo poblíž lesů či křovin. Mršiny by se měly odstranit z pastvin a řádně zlikvidovat. Neměly by se nechávat tam, kde přitahují šelmy. Nestačí je jen zahrabat – šelmy je najdou a vyhrabou. Nejzranitelnější vůči útokům šelem jsou ovce, proto v oblastech, kde dochází k problémům se šelmami obzvlášť často, může být vhodné přejít spíše na chov skotu. Skot se šelmám lépe ubrání, ponecháme-li některým jedincům rohy a umístíme-li jalovice na stejná místa se staršími kravami.

Fladry neboli zradidla

Původně se jednalo o metodu lovu vlků používanou ve východní Evropě a v Rusku. Na šňůrách z tenkého, ale pevného provazu, jsou ve vzdálenosti 30–50 centimetrů od sebe připevněny 40–60 cm dlouhé a 10 cm široké pruhy zářivě barevné (většinou červené) látky. Vlci přes tyto šňůry z neznámých důvodů neprocházejí. Při pokusech v římské zoo bylo zjištěno, že vlci žijící v zajetí nikdy přes takovou překážku neprošli, ani když se chtěli dostat ke svému dennímu přídelu potravy. Tato metoda ochrany hospodářských zvířat před vlky byla s úspěchem využita v Polsku a Kanadě. S pozitivními výsledky ji odzkoušela i Slovak Wildlife Society. Přestože vlci mohou časem svoji obezřetnost překonat, v Kanadě se této překážce vyhýbali až 60 dní, což by mohlo zabránit jejich proniknutí k telatům a jehňatům. Při použití fladrů k ochraně chovaných zvířat by měl být šňůrami obehnán buď košár, nebo celá pastvina, ovšem mezi oběma ploty by měla být mezera široká minimálně 1,5–2 metry. Je potřeba zajistit, aby zvířata fladry nepozřela. Šňůry by měly být připevněny ke kúlům zatlučeným do země, tak aby spodní okraje látky visely 15–20 cm nad zemí a vlály ve větru. Nedávno byla vytvořena i elektrifikovaná verze nazvaná „turbo-fladry“.

Další zvířata využívaná k hlídání stád

Farmáři v Namibii uvádějí, že s vysokou mírou úspěšnosti využívají k hlídání stád osly. Náklady na jejich chov jsou nízké a organizace snadná. Osli nevyžadují tolik péče jako pastevečtí psi a snadněji se přizpůsobí změně vlastníka, klimatu a činnosti. Mají zřejmě vrozenou averzi vůči psům a jiným psovitým šelmám, na něž hýkají, cení zuby, honí je a pokoušejí se je kousat a kopat. Za ideální se považuje mít jednu oslici (nebo oslici s hříbětem) u každého stáda. Také lze využít vykastované samce. Hřebci se mohou chovat k hospodářským zvířatům agresivně, zejména na podzim. Ve švýcarských Alpách se nejlépe osvědčilo, když jeden osel hlídal stádo 50 ovcí na ohrazených pastvinách nebo 200 až 250 ovcí na horských pastvinách. Chov oslů by měl být sladěn s chovem např. ovcí tak, aby se hříbě narodilo měsíc předtím, než se začnou rodit jehňata.

Do stáda lze začlenit osly všeho věku, obecně se však doporučují spíše mladá zvířata. Proces začlenění je poměrně snadný a trvá zhruba 1 až 6 týdnů. Osla bychom měli otestovat tak, že k němu do ohrady nebo na malou pastvinu pustíme psa. Je-li osel pasivní, neměli bychom ho k hlídání využívat. Když jsou v zimě a během bahnění ovce ve stodole, měl by být osel poblíž v dostatečně velké stáji, v níž se bude moci převalovat na zemi. Využití oslů může být problematické na strmých stráních nebo při současném zapojení ovčáckých psů.

Přirozeně agresivní vůči psovitým šelmám jsou také lamy – zbystrí, spustí poplach, predátora honí a kopou a také dokáží nahánět stádo nebo se postavit mezi ovce a útočící šelmu. Lamy nejsou tak drahé jako pastevečtí psi, žijí třikrát déle a nevyžadují zvláštní potravu. Ve většině případů se dají v jakémkoliv věku zapojit do ovčího stáda za méně než týden. V Severní Americe se osvědčily proti kojotům a 80 % chovatelů ovcí je označilo za efektivní či velmi efektivní, i když se vyskytl

případy, kdy lamy zabili vlci. Většina farmářů využívá jednu lamu (nejlepší je velký ostražitý vykastrovaný samec) k hlídání 250 až 300 ovcí na ohrazených pastvinách s rozlohou až 120 hektarů.

V porovnání s pasteveckými psy v případě lam a oslů zřejmě nedochází tak často k jejich náhodnému zabití, tato zvířata žijí déle, mohou žít na téže pastvině jako stádo, jíst stejnou potravu a není nutné je od mladého věku vychovávat s ovceci. Nejsou však tolik efektivní při ochraně stáda před medvědy a vlky.

Náhrada škod způsobených velkými šelmami

Ochrana a zachování některých druhů živočichů je v zájmu společnosti, v České republice proto zvláštní zákon garantuje povinnost státu poskytnout náhradu za škody, které tato zvířata způsobí. Jedná se o zákon č. 115/2000 Sb., **o poskytování náhrad škod způsobených vybranými zvláště chráněnými druhy živočichů**, který určuje jmenovitý okruh těchto živočichů a stanoví podmínky náhrady škod jimi způsobených. Způsob výpočtu výše škody je uveden ve vyhlášce č. 360/2000 Sb.

U chovatelů hospodářských zvířat se nejčastěji jedná o škody způsobené vlkem, medvědem, případně rysem na:

- ovcích, kozách, králíciích a hrabavé drůbeži (další vymezená domestikovaná zvířata podle tohoto zákona jsou skot, prasata, vodní drůbež, koně, osli a jejich kříženci, kožešinová zvířata);
- psech sloužících k hlídání vybraných domestikovaných zvířat.

Dále se jedná o škody způsobené medvědem na včelstvech a včelařském zařízení. Zákon pamatuje i na případnou škodu na zdraví a životě člověka nebo na škodu na uzavřených objektech (například ohradách nebo plotech) a movitých věcech v nich umístěných.

Náhrada škod na hospodářském zvířectvu je poškozenému přiznána

- pokud byla zvířata (ovce, kozy, skot, koně, prasata apod.³) v době vzniku škody umístěna v uzavřeném objektu (pastvina oplocená běžným typem pastevní ohrady nebo elektrickým ohradníkem, uzavřený např. dřevěný přístřešek sloužící k přenocování zvířat na pastvině, uzavřený zděný chlév, oplocený dvůr apod.);
- pokud byla zvířata v době vzniku škody pod přímým dohledem fyzické osoby nebo pasteveckého psa (v tomto případě nemusí splňovat podmínku umístění v uzavřeném objektu nebo el. ohradníku);
- pokud byla hrabavá drůbež a vodní drůbež v době vzniku škody umístěna v uzavřeném objektu (např. oplocená zahrada, oplocený dvůr, kurník, chlév);
- pokud byli králíci a kožešinová zvířata v době vzniku škody umístěni v uzavřeném objektu (králíkárna, kotec apod.).

³ Dle uvedeného zákona se nehradí škody způsobené na chované zvěři (daněk, muflon, jelen) a na chovech exotických druhů (pštros apod.).

Přímý dohled nad přemísťujícími se stády ovcí je neodmyslitelnou součástí pastevecké praxe například v Rumunsku (foto: M. Kutal).

Postup v případě škody

- Je v zájmu poškozeného ohlásit událost co nejdříve, nejpozději však do 48 hodin, místně příslušnému orgánu ochrany přírody, aby došlo co nejrychleji k ohledání místa a aby mohly být zdokumentovány případné stopy a pobytové znaky šelem. Takovým odpovědným orgánem, který provádí šetření a sepíše z něj protokol, je na území Chráněné krajinné oblasti nebo národního parku tamní Správa. Mimo velkoplošná chráněná území je to obvykle odbor životního prostředí úřadu obce s rozšířenou působností, do jehož správy místo škody spadá.
- Po zjištění škody by měl chovatel zajistit pobytové znaky útočících šelem (stopy, trus, případně chlupy zachycené na ohradě) – stopy přikrýt deskou apod., aby nedošlo k jejich zničení deštěm nebo rozšlapáváním, označit místo nálezu trusu, trus, případně chlupy šelmy vložit do igelitového sáčku). Má-li chovatel fotoaparát, je užitečné, když provede ihned fotodokumentaci všech nálezů (místo, kde došlo ke škodě, usmrcená, zraněná hospodářská zvířata, zjištěné pobytové znaky šelem, místo škody).
- Stejně tak je třeba zachovat na místě, pokud možno bez manipulace a přesunů, případné zbytky napadených zvířat a poškozená zařízení.
- Bezodkladně by měl být přivolán veterinář, který ohledá mrtvá zvířata a vydá potvrzení o příčině jejich smrti, případně ošetří zvířata jen zraněná.

Žádost o náhradu škody

Žádost je nutno podat do deseti dnů od zjištění škody písemně na příslušný krajský úřad.

Žádost o poskytnutí náhrady škody musí obsahovat tyto údaje:

1. jméno, příjmení, rodné číslo a trvalý pobyt žadatele (poškozeného), je-li jím fyzická osoba;
2. název, sídlo a identifikační číslo žadatele (poškozeného), je-li jím právnická osoba;
3. popis příčin vzniku škody a uvedení rozsahu škody;
4. označení vybraného živočicha, který škodu podle poznatků žadatele (poškozeného) způsobil;
5. popis opatření žadatele (poškozeného), která učinil k zabránění vzniku škody (stačí, když tyto údaje uvede ve svém protokolu orgán ochrany přírody, který provádí šetření ke zjištění původce škody);
6. způsob poskytnutí náhrady škody (např. převedením finančních prostředků na účet poškozeného u peněžního ústavu, výplatou peněžní částky v hotovosti v pokladně příslušného orgánu, zasláním peněžní částky poštovní poukázkou na adresu poškozeného).

K žádosti o náhradu škody žadatel (poškozený) připojuje:

1. lékařskou zprávu od lékaře, který provedl ošetření, popřípadě léčil fyzickou osobu, jde-li o škodu na životě nebo zdraví;
2. doklad nebo jiný důkaz o vlastnickém právu k živočichům, kteří byli šelmou poraněni nebo zabiti;
3. potvrzení vydané veterinárním lékařem o příčině úhynu zvířete v majetku poškozeného; toto potvrzení není třeba, jde-li o škody na rybách;
4. doklad o vlastnickém nebo jiném právu k věci movité nebo nemovité, na níž ke škodě došlo, jde-li o škodu na nesklizených polních plodinách, trvalých porostech, uzavřených objektech nebo movitých věcech v uzavřených objektech;
5. popřípadě odborný nebo znalecký posudek o vzniku škody a o její výši (není povinný).

Orgán ochrany přírody, který prováděl místní šetření, je povinen předat svůj protokol přímo krajskému úřadu.

Výše náhrady

Stanovení výše náhrady určuje vyhláška 360/2000 Sb., a jedná se o cenu obvyklou, tedy cenu, které by bylo dosaženo při prodeji takového zvířete, včelstva nebo zařízení. Jde-li o dražší plemeno, je třeba tuto skutečnost doložit dokladem o koupi nebo dobrozdáním veterináře či plemenáře.

Škody na včelstvech a včelařských zařízeních lze odvodit od cen zveřejňovaných Českým včelařským svazem. Obdobně to platí také pro škody na psech nebo zařízeních pro ustájení zvířat. V případě rozsáhlejších škod nebo složitějších záležitostí je vhodné vyžádat si znalecký posudek z oblasti cen hospodářských zvířat nebo včelařství.

Některé z dokladů (např. vlastnictví zvířat) lze doložit formou čestného prohlášení. Krajský úřad by měl ve věci náhrady konat a vyřízení náhrady zajistit neprodleně, takže v případě jeho delší nečinnosti je třeba věc písemně urgovat.

Další zdroje informací

Webové stránky

Pasteveční psi

O komondorech

<http://clubs.akc.org/kca/aboutthe.htm>

Český klub chovatelů slovenských čuvačů

<http://www.slovenskycuvac.cz>

Dog Owner's Guide: Livestock guard dogs

<http://www.canismajor.com/dog/livestck.html>

Flock & Family Guardian Network

<http://www.flockguard.org>

Klub chovatelův slovenských čuvačov Slovenská republika

<http://www.slovenskycuvac.info>

Klub chovatelů šarplaninců

<http://www.sarplaninac.cz>

Livestock Guardian Dogs Association

<http://www.lgd.org>

Oregon field guide: sheep guarding dogs (8min. film)

<http://www.opb.org/programs/ofg/segments/view/1136>

Ovcharka Dog Breeds Discussion Forum

<http://www.ovcharka.org/discus/messages/board-topics.html>

Protection of Livestock and Conservation of Large Carnivores Project

<http://www.slovakwildlife.org/sk/projects/archive>

Spolek chovatelů slovenských čuvačů – Česká republika

<http://www.slovensky-cuvac.biz>

Working Dog Web

<http://www.workingdogweb.com>

Další zvířata využívaná k hlídání stád

Guard llama guidelines: recommendations for selection and placement of guard llamas

http://www.llama-llocater.com/guard_llama_guidelines.html

Guidelines for using donkeys as guard animals with sheep

<http://www.omafra.gov.on.ca/english/livestock/sheep/facts/donkey2.htm>

Llamapaedia

<http://www.llamapaedia.com>

Velké šelmy

Vše o velkých šelmách v ČR

<http://www.selmy.cz>

Slovak Wildlife Society

<http://www.slovakwildlife.org>

The BEARS Project

<http://www.medvede.sk>

Large Carnivore Initiative for Europe

<http://www.lcie.org>

Prevence škod

Carnivore Damage Prevention News

<http://www.kora.ch/en/proj/cdpnews>

Internet Center for Wildlife Damage Management

<http://icwdm.org>

People and Wildlife

<http://www.peopleandwildlife.org.uk/>

Fond „Biely pes“

<http://new.slovakwildlife.org/sk/offers/whitedogfund>

Literatura

Knihy

Coppinger R. & Coppinger L. (2001). *Dogs: a startling new understanding of canine origin, behavior and evolution*. Scribner, New York. 352 pp.

Dawydiak O. & Sims D. E. (2004). *Livestock protection dogs: selection, care and training*. 2nd ed. Alpine, Loveland, CO. 244 pp. <http://livestockprotectiondogs.com>

Fogle B. (2000). *The new encyclopedia of the dog*. Dorling Kindersley, London. 312 pp.

Malec M. & Vanek M. (2006). *Slovenský čuvač*. Fortuna Print, Prague. 157 pp.

Informační letáky a brožury

Andelt W. F. (1999). *Livestock Guard Dogs, Llamas and Donkeys*. Colorado State University Cooperative Extension No. 1.218. <http://www.nal.usda.gov/awic/pubs/1218.pdf>

Anderson R. M. (1994). *Guard llamas. A part of integrated sheep protection*. University Extension, Iowa State University. <http://www.extension.iastate.edu/publications/pm1527.pdf>

Braithwait J. (1996). *Using guard animals to protect livestock*. Missouri Department of Conservation, Conservation Commission of the State of Missouri. 14 pp. <http://icwdm.org/ControlMethods/PDF/Cultural/MOguardanimals1996.pdf>

Findo S. (1999). *Obnovenie tradície využívania pastierskych strážnych psov*. Abies, Tulčík. 47 pp.

Green J. S. & Woodruff R. A. (1999). *Livestock guarding dogs: protecting sheep from predators*. US Department of Agriculture Agricultural Information Bulletin No. 588. 31 pp. <http://www.nal.usda.gov/awic/companimals/guarddogs/guarddogs.htm>

Kaczensky P., Huber T., Huber D., Frković A. & Fico R. (1999). *Kto to bol?* SAŽP, Banská Bystrica & Správa národných parkov SR, Liptovský Mikuláš. 48 pp.

LCIE (2002). *Carnivore Damage Prevention News 5: special issue on electric fencing*. <http://www.kora.ch/pdf/cdpnews/cdpnews005.pdf>

LCIE (2005). *Carnivore Damage Prevention News 8–9: special issues on LGDs*. <http://www.kora.ch/pdf/cdpnews/cdpnews008.pdf>
<http://www.kora.ch/pdf/cdpnews/cdpnews009.pdf>

Lorenz J. R. & Coppinger L. (1996). *Raising and training a livestock-guarding dog*. Extension Circular 1238/April. Oregon State University Extension Service. 8 pp. <http://hdl.handle.net/1957/18914>

Nowak S. & Mysłajek R. (2006). *Poradnik ochrony zwierząt hodowlanych przed wilkami*. Stowarzyszenie dla Natury „Wilk“, Twardorzeczka. 55 pp. <http://www.polishwolf.org.pl/download/Poradnik%20ochrony%20zwierzat%20hodowlanych%20przed%20wilkami.pdf>

Tapscott B. (1997). *Guidelines for using donkeys as guard animals with sheep*. Ministry of Agriculture, Food and Rural Affairs, Government of Ontario, Canada. <http://www.omafra.gov.on.ca/english/livestock/sheep/facts/donkey2.htm>

Odborné články

Andelt W. F. (1992). Effectiveness of livestock guarding dogs for reducing predation on domestic sheep. *Wildlife Society Bulletin* 20(1): 55–62.

Andelt W. F. (1999). Relative effectiveness of guarding-dog breeds to deter predation on domestic sheep in Colorado. *Wildlife Society Bulletin* 27(2): 706–714.

Andelt W. F. & Hopper S. N. (2000). Livestock guard dogs reduce predation on domestic sheep in Colorado. *Journal of Range Management* 53(3): 259–267.

Black H. L. & Green J. S. (1985). Navajo use of mixed-breed dogs for management of predators. *Journal of Range Management* 38(1): 11–15.

Cavalcanti S. M. C. & Knowlton F. F. (1998). Evaluation of physical and behavioral traits of llamas associated with aggressiveness toward sheep-threatening canids. *Applied Animal Behaviour Science* 61(2): 143–158.

Coppinger, R., Lorenz, J., Glendinning, J. & Pinardi, P. (1983) Attentiveness of guarding dogs for reducing predation on domestic sheep. *Journal of Range Management* 36(3), 275–279.

Coppinger R. P., Smith C. K. and Miller L. (1985). Observations on why mongrels may make effective livestock protecting dogs. *Journal of Range Management* 38(6): 560–561.

Gehring T. M., VerCauteren K. C. & Landry J.-M. (2010). Livestock protection dogs in the 21st century: is an ancient tool relevant to modern conservation challenges? *BioScience* 60: 299–308.

Green J. S. & Woodruff R. A. (1988). Breed comparisons and characteristics of use of livestock guarding dogs. *Journal of Range Management* 41: 249–251.

Green J. S., Woodruff R. A. & Tueller T. T. (1984). Livestock-guarding dogs for predator control: costs, benefits and practicality. *Wildlife Society Bulletin* 12: 44–50.

Kaczensky P. (1999). Large carnivore depredation on livestock in Europe. *Ursus* 11: 59–72.

Landry J.-M. (1999). *The use of guard dogs in the Swiss Alps: a first analysis*. KORA report No. 2. 26 pp. http://www.kora.ch/pdf/reports/rep2_e.pdf

Linhart S. B., Sterner R. T., Carrigan T. C. & Henne D. R. (1979). Komondor guard dogs reduce sheep losses to coyotes: a preliminary evaluation. *Journal of Range Management* 32: 238–241.

Lorenz J. R., Coppinger R. P. & Sutherland M. R. (1986). Causes and economic effects of mortality in livestock guarding dogs. *Journal of Range Management* 39(4): 293–295.

Marker, L. L., Dickman, A. J. & Macdonald, D. W. (2005) Perceived effectiveness of livestock-guarding dogs placed on Namibian farms. *Rangeland Ecology and Management* 58(4): 329–336.

McGrew J. C. & Blakesley C. S. (1982). How Komondor dogs reduce sheep losses to coyotes. *Journal of Range Management* 35(6): 693–696.

Rigg R. (2001). *Livestock guarding dogs: their current use world wide*. IUCN/SSC Canid Specialist Group Occasional Paper No 1 [online] URL: <http://www.canids.org/occasionalpapers>

Rigg R., Findo S., Wechselberger M., Gorman M. L., Sillero-Zubiri C. & Macdonald D. W. (in press). Mitigating carnivore-livestock conflict in Europe: lessons from Slovakia. *Oryx* 000(00): 000-000.

Užitečné kontakty:

Správa CHKO Beskydy

- hlášení škod na hospodářských zvířatech, poradenství chovatelům

Nádražní 38, 756 61 Rožnov pod Radhoštěm
571 654 293

beskydy@nature.cz **www.beskydy.ochranaprirody.cz**

Hnutí DUHA

- poradenství v oblasti velkých šelem a možností dotací pro předcházení škodám způsobeným velkými šelmami

místní skupina Olomouc:
Dolní náměstí 38, 772 00 Olomouc
585 204 643, 728 832 889 (Miroslav Kutal)

místní skupina Valašsko:
Lidečko 196, 756 15 Lidečko
728 832 889 (Michal Bojda)

info@selmy.cz **www.selmy.cz**

ČSOP Valašské Meziříčí

- poradenství chovatelům, půjčování elektrických ohradníků

U Rajky 15, 757 01 Valašské Meziříčí
571 621 602

valmez@ochranci.cz **www.ochranci.cz**

Ranč pod Černým – Jan a Jana Kocurkovi

- chovatelé ovcí a majitelé chovatelské stanice šarplaninských pasteveckých psů

Halenkov 702, 756 03 Halenkov

rancpodcernym@rancpodcernym.cz **www.rancpodcernym.cz**

Příloha 1:

Rejstřík známých plemen pasteveckých psů

Název plemene	Další názvy	Domovská země
Aidi	Atlaský horský pes, Chien de l'Atlas	Maroko
Akbaš*		Turecko
Anatolský pastevecký pes	Coban Cöpegi	Turecko
Bergamský ovčák		Itálie
Bernský salašnický pes		Švýcarsko
Bhotia	Himalayan mastiff	Nepál, severní Indie
Briard	Alpský pastevecký pes	Francie
Bulharský pastevecký pes	Barachesto ovcharsko kuche	Bulharsko
Cão de Castro Laboreiro		Portugalsko
Dahmarda	Tadjikian mastiff	Tádžikistán
Do-Khy	Tibetská doga / Tibetan Mastiff	Tibet
Estrelský pastevecký pes	Cão da Serra da Estrela	Portugalsko
Hellenikos poimenikos	Hellenic Sheepdog / Greek Sheepdog	Řecko
Jihoruský ovčák		Rusko / Ukrajina
Jihovýchodoevropský ovčák -bucovina	Bucovina shepherd dog; Ciobănesc de Bucovina	Rumunsko
Kangal köpeği*	Sivas Kangal, Karabash	Turecko
Karakachansko kuche	Karakatchan	Bulharsko
Kars		Turecko
Kavkazský pastevecký pes	Volkodav	Kavkaz
Kirgizkaya ovcharka	Kyrgyzian shepherd dog	Kyrgyzstán
Komondor		Maďarsko
Krašský ovčák	Kras, Karst, Istrijský pastevecký pes	Slovinsko
Kurdish Shepherd Dog	Kurd Steppe Dog, kurdský kangal	Turecko
Kuvasz		Maďarsko
Kyi-Apso	Tibetská doga	Tibet
Malorský ovčák	Perro de Pastor Mallorquín	Španělsko
Maremiansko-abruzský pastevecký pes	Maremma	Itálie
Mongolský pastevecký pes	Buryato, Mongolian Shepherd Dog, Khonch Nokhoi	Mongolsko

Název plemene	Další názvy	Domovská země
Podhalaňský ovčák	(Polský) tatranský horský pes, Goral	Polsko
Pyrenejský horský pes	Great Pyrenees, Patou, Pyr	Francie
Pyrenejský mastin	Mastin del Pireneo, Mastin d'Aragon	Španělsko
Rafeiro do Alentejo		Portugalsko
Rumunský karpatský ovčák	Ciobanesc romanesc Carpatin	Rumunsko
Rumunský mioritský ovčák	Ciobanesc romanesc Mioritic	Rumunsko
Sage Koochi		Afghánistán
Sage Mazandarani	Iranian Bear Dog	Írán
Sarkangik		Uzbekistán
Slovenský čuvač		Slovensko
Šarplaninský pastevecký pes	Jugoslávský / ilyrský pastevecký pes / sarplaninac	bývalá Jugoslávie
Středoasijský pastevecký pes	Stredneaziatskaya ovtcharka	Rusko
Torkuz		Uzbekistán
Tornjak	Chorvatský pastevecký pes, Bosenský pastevecký pes	Chorvatsko, Bosna a Hercegovina
Turkmenský alabaj	Turkmenský pastevecký pes	Turkmenistán
Velký švýcarský salašnický pes	Grosser Schweizer Sennenhund	Švýcarsko

* Mezinárodní kynologická federace (FCI) považuje toto plemeno za pouhou barevnou variantu anatolského pasteveckého psa.

Příloha 2:

Vybraná plemena pasteveckých psů využívaná ve střední Evropě

Kavkazský pastevecký pes

Mohutný, energický a agresivní pes, který pochází z kavkazských hor a přilehlých rovin. V Evropě a bývalém SSSR se často křížil s jinými plemeny. Psi jsou 65–75 cm vysokí a váží přes 55 kg, přičemž největší z nich mohou mít 70 až 90 kg. Mohou být různě zbarvení – od tmavě po světle šedou, od načervenalé po hnědavou. Často mají bílou kresbu a výraznou tmavou masku. Výraznou mají i hlavu a klínovitý čenich. Uši se jim často krátce po narození kupírují, aby se do nich predátor v souboji nemohl zakousnout. Kavkazský pastevecký pes dospívá pomalu, dožívá se poměrně vysokého věku (12 a více let) a bývá vitální a zdravý. Je ale třeba sledovat, zda nemá dysplazii kyčlí a loktů.

Při zkušebním nasazení na Slovensku ochránili tyto psi velice účinně ovce před medvědy a vlky, bylo však zaznamenáno několik problematických reakcí na cizí lidi (i na opilé pastevce). Letní horka jim vadila více než slovenským čuvačům.

Středoasijský pastevecký pes

Pravděpodobně jedna z nejstarších pasteveckých ras vůbec. „Středoasiat“ je příbuzný s o něco mohutnějším kavkazským pasteveckým psem a možná i s tibetskou dogou. Podobní psi snad kdysi doprovázeli Mongoly při jejich vpádech do východní a střední Evropy. U středoasijských pasteveckých psů se můžeme setkat s širokou škálou barev a vzorů srsti; existuje krátkosrstá i dlouhosrstá varianta. Vyskytují se také různé typy hlav (např. „medvědí hlava“), posazených na krátkém, silném krku s velkým lalokem.

Díky relativní izolaci oblastí, v níž se vyskytuje, nebyl tento pes nijak výrazně zasažen moderními chovatelskými praktikami. Namísto toho se v rozlehlé oblasti dnešního Afghánistánu, Kazachstánu, Kyrgyzstánu, Íránu, Turkmenistánu, Tádžikistánu, Uzbekistánu a Ruska můžeme setkat s různě pojmenovanými místními variantami (alabaj, dahmarda apod.). Pastevci těmto psům, kteří se tradičně využívají také k psím zápasům, často kupírují uši a zkracují oháňky.

Středoasijský pastevecký pes se běžně používá k hlídání stád například v Gruzii.

Komondor

Dvě velice odlišná plemena mají svůj původ v Maďarsku. Zatímco kuvasz připomíná některá jiná bílá plemena, komondor se odlišuje svou velmi výraznou, hustou srstí, jejíž svěšené střapce nebo prameny připomínají dredy. Ta ho chrání před extrémními teplotami a před poraněním v boji se šelmami. Taková srst však vyžaduje péči. Proto ji někteří majitelé svým psům na léto stříhají.

Komondor pravděpodobně přišel do Maďarska s Kumány – kočovnými válečníky euroasijských stepí. Vlastnosti a schopnosti komondorů jako pracovních psů byly systematicky zkoumány na farmách v Severní Americe, kde komondory hojně využívají již od roku 1930. Komondoři bývají velmi konzervativní, utvářejí si pevné návyky a silný vztah ke konkrétnímu místu. Proto hůře než jiná plemena snášejí změny poměrů. Na druhou stranu je méně pravděpodobné, že utečou od stáda. V porovnání s ostatními pasteveckými psy se komondor chová poměrně agresivně k lidem. Tato vlastnost se však dá potlačit, pokud jim majitel poskytne pečlivou výchovu a od útlého věku je zvyká na kontakt s lidmi. Přesto je komondor nejvhodnějším plemenem pro zkušené majitele psů a odlehlé oblasti nebo místa, kde dochází k častým krádežím hospodářských zvířat. Je třeba brát v úvahu také to, že mnoho jedinců plně dospívá teprve ve třech letech, na druhou stranu se běžně dožívají i 12 let.

Foto: <http://clubs.akc.org/kca/>

Kuvasz

Pochází sice také z Maďarska, podobá se však spíše tureckému akbašovi, s nímž je možná úzce spřízněný. Jeho jméno pravděpodobně pochází z turkotatarského slova kavas, což znamená „hlídač“ nebo „voják“, případně ze slova kuwasz, což znamená „ochránce“. Podle jiné teorie byl pojmenován podle národa Čuvašů. Psi jsou 65–75 cm vysokí a váží 41–52 kg (feny 30–41 kg). Kuvaszů si vysoce cenil král Matyáš Korvín, který je využíval k lovu divokých prasat a k hlídání dobytka i lidí. Velice vzácnými se ve své vlasti stali po druhé světové válce, v níž byly tisíce těchto psů zabity či umorěny hladem.

Efektivita kuvaszů jako pasteveckých hlídacích psů není oproti jiným plemenům dosud zcela prozkoumána. Jisté však je, že jsou poměrně aktivní, agresivní a rychle útočí.

Foto: Sabine A. Schneiderová

Podhalaňský ovčák

Předkové dnešního podhalaňského ovčáka přišli do polského Podhalí s pastevcí ovcí a dobytka ve 14. a 15. století. Jedná se o velké (60–70 cm, 35–60 kg) bílé plemeno s hustou srstí.

Podhalaňský ovčák z polských Bieszczad (foto: Sabina Nowaková).

Podhalaňský ovčák, známý také pod názvem tatranský ovčák, bývá často k vidění v polských Karpatech, kde s úspěchem brání stáda ovcí před šelmami. Toto jeho tradiční využití propagují od poloviny 90. let ochránáři a biologové v Beskydech a Bieszczadech. Dobře vycvičený podhalaňský ovčák prý dokáže ovce nejen hlídat, ale také je shánět a nahánět dle instrukcí pastevce, ačkoliv si při tom počíná jinak než specializovaní honáčtí psi jako border kolie. Také se tvrdí, že tito ovčáci raději zůstávají u stáda, než by pronásledovali šelmy.

Šarplaninský pastevecký pes

Velmi staré plemeno, známé také jako ilyrský pes nebo jugoslávský pastevecký pes. Ve své vlasti, tj. v Albánii a Makedonii, je stále hojně využíván k ochraně stád před šelmami, zejména v pohoří Šar planina, podle nějž byl tento impozantní hlídač pojmenován. Předpokládá se, že je potomkem starověkého řeckého plemene molossů a tureckých pasteveckých hlídacích psů; do Evropy se nejspíše dostal z Asie v rámci některé z přistěhovaleckých vln ve starověku. Šarplaninec je menší než některá jiná plemena pasteveckých psů: psi mají v průměru 62 cm na výšku a váží 35–45 kg.

Šarplaninský pastevecký pes používaný k hlídání ovcí v Beskydech (více na str. 23; foto D. Bartošová).

Slovenský čuvač

Toto plemeno se původně nazývalo tatranský čuvač a jeho „záchrana“ se obvykle připisuje profesorovi Hrůzovi z Vysoké školy zemědělské v Brně. To však není zcela přesné. Je pravda, že slovenský čuvač¹ byl díky Hrůzovi úsilí započatému v roce 1929 v roce 1965 zaregistrován u Mezinárodní kynologické federace (FCI). Mnoho ovčích farem na Slovensku však dodnes využívá k ochraně stád velké psy typu čuvače, kteří žádnou registraci nemají. Nesplňují sice kritéria pro výstavní psy a v 90 procentech případů je majitelé uvazují, ale kdyby se jim dostalo řádné výchovy a byli správným způsobem využíváni, stali by se z nich dobří hlídači.

Slovenští čuvačové coby pastevečtí byli v letech 2000–2004 poprvé podrobeni systematickému hodnocení. Na ovčích farmách od Čadce po Ublu byli otestováni „čistokrevní“ i nečistokrevní jedinci. U většiny posuzovaných psů byly zjištěny vlastnosti vyžadované u pasteveckých psů. Slovenský čuvač se projevil jako méně agresivní než kavkazský pastevecký pes, mohl by se tedy lépe hodit do oblastí, v nichž se psi častěji setkávají s cizími lidmi.

Tradici slovenských čuvačů-hlídačů stád pomáhá zachovat projekt organizace Slovak Wildlife Society (více na str. 19–21).

¹ Ke změně názvu došlo v roce 1965 z toho důvodu, že v Polsku bylo v té době uznáno plemeno „Tatra owczarek podhalanski“ a při překladu do francouzštiny by byly názvy obou vzhledově si blízkých plemen velmi podobné.

Kombinace pasteveckého psa (šarplaninec) a elektrického ohradníku slouží jako účinná ochrana před útoky šelem v Javorníkách na území CHKO Beskydy (foto: Dana Bartošová).

Instalace barevných flader, umístovaných 1,5–2 metry od elektrického ohradníku. Tato zradidla mohou až dva měsíce fungovat jako ochrana proti útokům vlků.

Autor publikace **Robin Rigg** (*1972) vystudoval zoologii na univerzitách v Aberdeenu a Cambridge ve Velké Británii. Od poloviny devadesátých let žije na Slovensku. Pásteveckým psům se věnuje od roku 1998; s organizací Slovak Wildlife Society se podílel na několika úspěšných projektech, které pomohly zachovat nebo obnovit tradici psů coby hlídačů stád dobytka ve slovenských Karpatech a několika dalších zemích.

Hnutí DUHA Olomouc je jednou z jedenácti poboček celostátní ekologické organizace Hnutí DUHA. Úspěšně prosazuje ekologická řešení, která zajistí zdravé a čisté prostředí pro život každého z nás. Dlouhodobě se zabývá také ochranou velkých šelem před pytláctvím, věnuje se terénnímu monitoringu, osvětě na místní úrovni, ochraně migračních koridorů pro volný pohyb všech velkých savců a prosazuje přírodě blízké hospodaření v lesích. Hnutí DUHA je českým zástupcem Friends of the Earth International a Carpathian EcoRegion Initiative, mezinárodní sítě usilující o ochranu a trvale udržitelný rozvoj v celosvětově významném pohorí Karpaty. Více na www.hnutiduha.cz/olomouc.

Více informací o velkých šelmách: www.selmy.cz